

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ТА БІЗНЕС-ОСВІТИ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Перший проректор
Навчально-методичний / Андрій ГЕДЗИК
«17» «листопада» 2023 р.

ПРОГРАМА
атестаційного екзамену
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форми навчання
спеціальності 242 «Туризм»
(ОПІ «Туризм»)

ПОГОДЖЕНО

Науково-методична комісія ННІ
економіки та бізнес-освіти

Протокол № 5 від 15 листопада 2023 р.

_____ доц. Наталія ПАЧЕВА

СХВАЛЕНО

кафедра технологій та організації
туризму і готельно-ресторанної справи
протокол № 3 від 16 жовтня 2023 р.

_____ доц. Інна ПОВОРОЗНЮК

1.ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Згідно з навчальним планом рівень здобутих теоретичних знань і набутих практичних навичок здобувачів вищої освіти перевіряється на атестаційному екзамені. Атестаційний екзамен для здобувачів вищої освіти спеціальності 242 «Туризм» проводиться на завершальному етапі навчання з метою перевірки відповідності теоретичних знань випускників та їх практичної підготовки щодо освітньо-професійної програми бакалавра з туризму.

При розробці програми атестаційного екзамену були застосовані такі основні методичні підходи:

1. Для перевірки відповідності знань випускників та їх практичної підготовки вимогам кваліфікаційної характеристики бакалавра з туризму у розділах програми атестаційного екзамену зазначено основні теоретичні питання, які мав опанувати здобувач вищої освіти з навчальних дисциплін, щоб мати можливість працювати за професійним призначенням.

2. Атестаційний екзамен має комплексний характер, тому його програма складається з узагальнених розділів програм профілюючих дисциплін для оцінки загального рівня кваліфікації випускника. На комплексний екзамен за фахом винесено питання з таких дисциплін:

«Туристичне краєзнавство», «Організація туризму», «Менеджмент», «Бізнес- планування».

3. Комплексний характер екзамену передбачає необхідність під час підготовки до нього користуватися літературними джерелами з усіх зазначених дисциплін.

Екзамен проводиться за білетами, складеними відповідно до цієї програми. Приймає екзамен Екзаменаційна комісія.

До атестаційного екзамену допускаються здобувачі вищої освіти, які повністю виконали навчальний план. Екзамен проводиться на відкритому засіданні Екзаменаційної комісії у формі відповідей на питання екзаменаційних білетів. Рішення про оцінки приймається на закритому засіданні Екзаменаційної комісії відкритим голосуванням простою більшістю.

Оцінювання результатів складання екзамену здійснюється у порядку,

передбаченому прийнятою в Університеті системою контролю знань:

– за національною (4-бальною) шкалою: відмінно; добре; задовільно; незадовільно;

– за 100-бальною шкалою: 90–100 балів – відмінно; 89–75 балів – добре; 74–60 балів – задовільно; менше 60 балів – незадовільно.

Шкала оцінювання: національна та 100-бальна

Сума балів за 100-бальною шкалою	Значення оцінки ECTS	Критерії оцінювання	Рівень компе-	Оцінка за національною шкалою	
				задовільно	незадовільно
90-100	відмінно	Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, вміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обдарування і нахили	Високий (творчий)	відмінно	зараховано
82-89	дуже добре	Студент вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи і задачі у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна	Достатній (конструктивний)	добре	
75-81	добре	Студент вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; в цілому самостійно застосовувати її на практиці; контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження думок			
69-74	задовільно	Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень; з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих	Середній (репродуктивний)	задовільно	
60-68	достатньо	Студент володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні			
1-59	Незадовільно	Студент володіє матеріалом на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів об'єктів	Низький (рецептив)	незадовільно	не

**ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ БАКАЛАВРА ОСВІТНЬО-
ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ТУРИЗМ» ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
242 ТУРИЗМ**

ПРН1. Знати, розуміти і вміти використовувати на практиці основні положення туристичного законодавства, національних і міжнародних стандартів з обслуговування туристів.

ПРН 2. Знати, розуміти і вміти використовувати на практиці базові поняття з теорії туризму, організації туристичного процесу та туристичної діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг, а також світоглядних та суміжних наук.

ПРН 3. Знати і розуміти основні форми і види туризму, їх поділ.

ПРН 4. Пояснювати особливості організації рекреаційно-туристичного простору.

ПРН 5. Аналізувати рекреаційно-туристичний потенціал території.

ПРН 6. Застосовувати у практичній діяльності принципи і методи організації та технології обслуговування туристів.

ПРН 7. Розробляти, просувати та реалізовувати туристичний продукт.

ПРН 8. Ідентифікувати туристичну документацію та вміти правильно нею користуватися.

ПРН 9. Організовувати процес обслуговування споживачів туристичних послуг на основі використання сучасних інформаційних, комунікаційних і сервісних технологій та дотримання стандартів якості і норм безпеки.

ПРН 10. Розуміти принципи, процеси і технології організації роботи суб'єкта туристичного бізнесу та окремих його підсистем (адміністративно-управлінська, соціально-психологічна, економічна, техніко-технологічна).

ПРН 11. Володіти державною та іноземною (ними) мовою (мовами), на рівні, достатньому для здійснення професійної діяльності.

ПРН 12. Застосовувати навички продуктивного спілкування зі споживачами туристичних послуг.

ПРН 13. Встановлювати зв'язки з експертами туристичної та інших галузей.

ПРН 14. Проявляти повагу до індивідуального і культурного різноманіття.

ПРН 15. Проявляти толерантність до альтернативних принципів та методів виконання професійних завдань.

ПРН 16. Діяти у відповідності з принципами соціальної відповідальності та громадянської свідомості.

ПРН 17. Управляти своїм навчанням з метою самореалізації в професійній туристичній сфері.

ПРН 18. Адекватно оцінювати свої знання і застосовувати їх в різних професійних ситуаціях.

ПРН 19. Аргументовано відстоювати свої погляди у розв'язанні професійних завдань.

ПРН 20. Виявляти проблемні ситуації і пропонувати шляхи їх розв'язання.

ПРН 21. Приймати обґрунтовані рішення та нести відповідальність за результати своєї професійної діяльності.

ПРН 22. Професійно виконувати завдання в невизначених та екстремальних ситуаціях.

2. ЗМІСТ ПРОГРАМИ

2.1. ТУРИСТИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Краєзнавство як наукова дисципліна

Сучасні підходи до тлумачення «краєзнавства». Функції і завдання краєзнавства. Еволюція краєзнавчої наукової думки. Наукові школи краєзнавства.

Регіон як основний об'єкт дослідження в краєзнавстві. Метод краєзнавства: класична хронологічна концепція та парадигма територіальної організації. Принципи краєзнавства. Екологічний підхід в краєзнавстві: географічний детермінізм та географічний посибілізм. Інструментарій краєзнавчого дослідження.

Програма краєзнавчого дослідження. Аналітичний та синтетичний типи досліджень. Підходи до краєзнавчого дослідження: наукове, інформаційно-пошукове та публіцистичне краєзнавство. Наукові концепції краєзнавчого дослідження: концепція проблемного краєзнавства, концепція культурно-образного краєзнавства.

Тема 2. Історія становлення й розвитку краєзнавства в Україні

Періодизація національного господарства. Витоки краєзнавства. Зародження наукового краєзнавства в Україні. організація краєзнавства в Україні. Розвиток музейної мережі – характерна особливість розвитку українського краєзнавства. Основні наукові етнологічні осередки в Україні. Національні музеї заповідники – основні об'єкти туристичного краєзнавства. Основні напрямки координації краєзнавчих досліджень.

Тема 3. Туристичне районування України

Фізико-географічне та економічне районування. Районування як процес і результат розчленовування території на райони або виявлення, виділення і розмежування ареалів в будь-якому середовищі. Економічне районування. Економічні райони України. Історико-етнографічні райони України та

етнографічні групи українського народу. Особливості побуту і традиційної культури. Спільність та однотипність локальних особливостей. Внутрішнє етнографічне районування і культурно-побутові особливості населення. Поняття «етнографічна група» – особливості її розвитку. Історико-етнографічне районування України: Центрально-східний регіон, Слобожанщина, Південь України, Українське Полісся, Західний (південно-західний) регіон, Покуття, Буковина. Туристичне районування: Кримський рекреаційний регіон, Західно-Причорноморський, Українську Карпати. Центрально-українська рекреаційна зона. Поліська рекреаційна зона. Принципи територіального районування.

Тема 4. Туристична картографія як основний методологічний засіб туристичного краєзнавства

Зародження і розвиток спеціальної туристичної картографії. Картографія туризму та її основні завдання. створення перших туристичних путівників у середньовічній Європі. Перші українські друковані плани на українських землях. Сучасні умови розвитку туристичного картографування. Туристична карта: мета створення, вимоги, що ставляться до туристичної карти. Основні картографічні поняття: карта, масштаб, картографічні проекції, картографічна генералізація, карти туристичні. Основні елементи наповнення туристичної карти: Загально-географічні елементи, об'єкти туризму, об'єкти туристичної інфраструктури. Класифікація туристичних карт: оглядові, туристичний план міст, маршрутні картосхеми, географічні атласи. Зміст легенди туристичної карти. Спеціальні умовні позначення та їх використання на туристичній карті. Знакування туристичних маршрутів на місцевості. Класифікація туристичних маршрутів: критерії. туристичне маркування (знакування).

Тема 5 . Природні краєзнавчо-туристичні ресурси України

Наукова сутність та суспільне значення рекреації у природному середовищі. Специфічні інтереси різних туристичних груп та категорії туристичних мотивів. Рекреаційне навантаження. Пропускний потенціал території. Потенціал природних краєзнавчо-туристичних ресурсів України. Природні краєзнавчо-туристичні ресурси. Рекреаційно-туристичні ресурси.

Тема 6. Природно-заповідний фонд України

Історія заповідної справи в Україні та поняття про державний природно-заповідний фонд. Історія розвитку заповідної справи. Формування науки про охорону природи. Розвиток природоохоронних концепцій. Природно-заповідний фонд України. Класифікація об'єктів природно-заповідного фонду України. Структура типів територій і об'єктів, включених у природно-заповідний фонд України. Біосферні та природні заповідники України. Національні природні парки та їх мережа в Україні. Особливості природно-заповідного фонду Карпатського регіону.

Тема 7. Організація використання печер для цілей туризму

Печери як об'єкт краєзнавства. Історія вивчення печер України. Печери України як пам'ятки природи. Використання карстових печер для спелеотуризму, спелеотерапії та інших цілей. Туристично облаштовані печери гірського Криму (Мармурова, Еміне-Баїр-Хосар, Червона) і Поділля (Кришталева). Найбільш масові об'єкти екстремального спелеотуризму в нашій державі.

Тема 8. Культурно-історичні краєзнавчо-туристичні ресурси

Сукупність та складові культурно-історичних краєзнавчо-туристичних ресурсів. Культурна спадщина. Об'єкт культурної спадщини. Охорона культурної спадщини. Культурно-історичні краєзнавчо-туристичні ресурси. Типи об'єктів культурної спадщини. Охоронно-функціональні класи оборонних споруд.

Тема 9. Курортні ресурси України

Природні умови формування бальнеологічних ресурсів. Курортне лікування: мінеральні води; лікувальні грязі та озокерит; ропа лиманів і озер; соляні печери; природні комплекси зі сприятливими кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань й організації відпочинку.

Історія вивчення та використання мінеральних вод і лікувальних грязей в оздоровчих цілях. Класифікація курортів України. Закон України «Про курорти».

Тема 10. Музеї як об'єкти туристично - краєзнавчої діяльності

Музеї як державні та громадські установи, що займаються краєзнавчо-освітньою діяльністю. Роль музеїв у розвитку суспільства. Класифікація музеїв України. Визначні музеї України. Міста-музеї. Завдання наукової роботи музеїв. Функції музеїв. Профілі музеїв: історичні, краєзнавчі, мистецтвознавчі (художні), меморіальні, літературні, природничо-наукові, галузеві.

Тема 11. Роль сільської місцевості у вітчизняному туристичному краєзнавстві

Основні поняття та концепції сільського зеленого туризму. Сільський зелений туризм як вид підсобної діяльності. Розвиток масової практики організації сільського зеленого туризму. Критерії визначення сільських поселень у країнах організації економічної кооперації та розвитку. Стійкий (сталий) туризм.

Тема 12. Туристичний кластер як фактор розвитку туристичного краєзнавства

Передумови виникнення кластерів. Формування інноваційних кластерів. Перевага і новизна кластерного підходу. Типи кластерів. Кластерні технології. Кластеризація як форма внутрішньої інтеграції та кооперування. Механізми ефективного функціонування кластера. Кластерна технологія. Класичні підходи теорії кластерів. Критерії типизації туристичних кластерів. Функції кластерних технологій. Основні компоненти туристичного кластеру. Мета функціонування туристичних кластерів. Результати співпраці науково-освітньої установи та підприємницьких і урядових структур.

Тема 13. Оцінювання туристично-рекреаційної якості території

Оцінювання рекреаційної якості території. План характеристики туристсько-рекреаційного району. Історико-культурна характеристика територій. Методика оцінювання пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів. Структурно-модульний процес проектування туристичного продукту. Характеристика критеріїв конкурентноздатності туристичної дестинації.

Тема 14. Туристичний бренд- основа популяризації туристичного краєзнавства

Сутність бренду туристичної території. Формування іміджу. Цільова установка. Створення бренду. Бренд туристичної дестинації. Основні функції бренду туристичної дестинації. Принципи брендингу територій. Формування бренду. Неформалізовані бренди туристичних дестинацій. Формалізовані бренди туристичних дестинацій.

Тема 15. Оціна ефективності організації туристичних маршрутів на базі краєзнавчих ресурсів

Основи ефективності туристичних маршрутів для всіх учасників. Показники ефективності освоєння туристичних маршрутів. Індикатори ефективної реалізації туристичних маршрутів; кількість об'єктів туристичної інфраструктури та екскурсійних маршрутів; динаміка чисельності туристів та екскурсантів; обсяг наданих туристичних послуг; обсяг туристичних послуг на одного туриста; кількість реконструйованих та новостворених об'єктів туристичної інфраструктури; динаміка чисельності підготовлених фахівців у туристично-рекреаційній сфері.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Алешугіна Н. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України з основами туристичного ресурсознавства: навч. посіб. Чернігів, 2015. 492 с.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. Київ, 2001. 395 с.
3. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії. К. : Палітра, 2000. 130 с.
4. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. / за ред. проф. Ф.Д. Заставного. 2-ге вид., виправл. К.: Знання, 2008. 575 с.
5. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України. навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2007. 369 с.
6. Мартинова Н.С. Світовий досвід кластеризації різних видів туризму. Активні види туризму. *Концептуальні підходи до організації та діяльності*

туристичних кластерів: монографія / За заг. ред. І. В. Давиденко і О. Л. Михайлюк К.: ФОП Гуляєва В.М., 2020. 497 с.

7. Мальська М. П. Туризм у містах : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 222 с.

8. Майстро С. В. Особливості державного управління рекреаційним туризмом України: монографія. Х. 2017. 198 с.

9. Немець Л. М. Туристсько-рекреаційні ресурси світу: навч.-метод. посібник. Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 102 с.

10. Покоłodна М. М. Туристське краєзнавство: навч. посіб. Х.: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 310 с.

11. Покоłodна М.М., Гордієнко Т. В., Полчанінова І. Л. Туристські ресурси України : підручник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 222 с.

12. Туристські ресурси України: конспект лекцій. Для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 242 «Туризм» за усіма формами навчання / укладач О. В. Поступна. Х.: НУЦЗУ, 2020. 209 с.

Додаткова:

1. Атлас «Знайомтесь Україна» / Н. О. Крижова, Л. М. Веклич. К: ДНВП «Картографія», 2009. 144 с.

2. Домбровська С. М. Державне регулювання туристичної галузі України: монографія. Х. : НУЦЗУ, 2016. 196 с.

3. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 343 с.

4. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2003. 352 с.

5. Туристичний кластер Харківщини: монографія / кол. авторів, гол. ред. О. В. Яковчук. Х. : ФОП Панов А. М. 2019. 432 с.

6. Україна. Туристична карта. Масштаб 1:1250000. Державне науково-виробниче підприємство «Картографія», 2002.

7. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та культурологія: підруч. К.: Центр навчальної літератури. 2007. 312 с.

2.2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТУРИЗМУ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Умови створення та функціонування туристичного підприємства

Основні етапи створення туристичного підприємства. Підприємницька діяльність із надання туристичних послуг. Організаційно-правова форма господарювання. Правова реєстрація туристичного підприємства. Законодавчі та нормативні умови функціонування туристичного підприємства. Умови функціонування туристичного підприємства. Ліцензування та сертифікація туристичної діяльності. Ліцензія. Порядок ліцензування. Анулювання ліцензії. Поняття «сертифікація» та її види. Суб'єкти та об'єкти сертифікації. Обов'язкова та добровільна сертифікація. Правила обов'язкової сертифікації послуг. Порядок проведення сертифікації. Туроператорська та турагентська діяльність туристичних підприємств. Види туроператорів. Форми турагентів. Формування агентської мережі. Просування туристичних послуг.

Тема 2. Технології створення туристичного продукту та формування його асортименту

Організація виробництва туристичного продукту. Організація туристичного обслуговування різних типів споживачів. Особливості формування психологічного комфорту під час здійснення групових подорожей. Культура обслуговування та основні правила прийому клієнтів. Завдання та обов'язки керівника туристичної групи. Характеристика асортименту послуг туристичної фірми. Планування туристичних подорожей. Технологічний процес підготовки, реалізації та проведення туру. Туристичне районування України. Вибір географії подорожей підприємством. Принципи туристичного районування. Туристичні ресурси та

інфраструктура найпопулярніших курортів світу та України. Туристична освоєність території України. Основні туристичні регіони та райони України. Розвиненість туристичної інфраструктури уздовж транспортних коридорів.

Тема 3. Принципи формування програм перебування туристів та організація їх обслуговування

Планування діяльності та стратегія розвитку туристичного підприємства. Техніка та технологія продажів у туристичній фірмі. Комунікації у безпосередньому спілкуванні та методи продажу. Форми та стилі обслуговування клієнтів. Порівняльний аналіз пропозиції туристичної фірми відносно основних конкурентів, переваги власного продукту. Формування комунікаційних навичок менеджера з продажів туристичної фірми. Організація, підготовка та проведення програм перебування туристів. Програмне обслуговування в туризмі. Правила та порядок складання програм перебування туристів. Фактори, що впливають на формування та комплектацію програм перебування туристів. Особливості створення програм перебування туристів залежно від видів туризму, інфраструктури курорту та місцевості основного перебування. Види та характеристика програмних заходів у туризмі. Умови виконання програм перебування туристів.

Тема 4. Загальні принципи організації транспортнообслуговування туристів

Історичні аспекти розвитку індустрії транспортних подорожей. Історія формування транспортних систем різних країн. Історія розвитку авіап перевезень. Історія розвитку залізничних перевезень. Історія розвитку водних перевезень. Історія розвитку автоперевезень. Класифікація транспортних перевезень і транспортних засобів. Транспортні перевезення, визначення, класифікація. Транспортні засоби, визначення, класифікація. Перелік документів та нормативно-законодавчих актів, що регулюють міжнародні транспортні перевезення. Транспорт як важливий компонент економіки держави. Статистика використання транспортних засобів у туристських подорожах. Переваги та недоліки різних видів транспорту. Роль держави та міжнародних організацій з питань безпеки перевезень.

Тема 5. Туристичні перевезення на авіатранспорті

Загальна характеристика авіап перевезень. Система міжнародного повітряного транспорту. Основні характеристики ринку авіаційних перевезень у світі та в Україні. Організація туристських авіап перевезень. Основні види

тарифів. Форми взаємодії авіакомпаній і туристських фірм. Класи обслуговування, що надаються авіакомпаніями. Правила перевезень туристів та їх багажу. Регулювання авіаперевезень. Міжнародне регулювання авіаперевезень. Державне регулювання авіаперевезень. Міжнародні авіаційні організації. Сертифікація продажу квитків.

Тема 6. Туристичні перевезення на залізничному транспорті та автотранспортне обслуговування туристів.

Система пасажирських перевезень. Види та характеристика потягів. Класифікація залізничних турів. Залізничні тарифи та збори. Прогресивні технології обслуговування пасажирів і туристів на залізничному транспорті та правове регулювання залізничних перевезень та багажу. Прокладання високошвидкісних магістралей. Обслуговування в потягах за формулою

«євро-найт». Організація спеціальних туристських потягів. Міжнародні конвенції та угоди щодо регулювання залізничних перевезень: Конвенція про міжнародні залізничні перевезення, Угода про координаційні органи залізничного транспорту Співдружності Незалежних Держав. Державне регулювання залізничних перевезень: Закон України «Про залізничний транспорт», Статут залізниць України, Правила перевезень і тарифів. Організація автобусних подорожей. Особливості переміщення та подорожей на автобусах. Технічний стан. Взаємовідносини між туристами та водієм, права та відповідальність. Проблеми під час перетинання кордонів. Документація та особливості організації перевезення. Економічна ефективність та розрахунок вартості проїзду. Організація подорожей на особистому автомобілі та прокат автомобілів. Види автомобілів для цілей туризму та подорожей. Етапи підготовки автоподорожі. Розроблення автотранспортного маршруту. Історія виникнення системи прокату. Процедура оренди автомобіля. Вартість орендної плати.

Тема 7. Морські та річкові перевезення та круїзи

Круїзний туризм. Морські та річкові круїзи, цінова класифікація та класифікація круїзних компаній. Берегове обслуговування туристів. Фрахт-контракт. Ресурсний потенціал круїзів України. Географія круїзів. Основні

круїзні регіони. Транспортні характеристики портів. Морські шляхи. Основні види водного транспорту. Вітрильні судна. Яхтинг. Моторні яхти (круїзери). Підводні судна. Ботелі. Пароми та переправи.

Тема 8. Види туристських формальностей

Паспортно-візові формальності. Поняття та основні види туристичних формальностей. Міжнародні форуми та конгреси з питань туристичних формальностей. Світова та національна нормативно-законодавча база виконання туристичних формальностей. Перелік основних нормативних документів, що забезпечують спрощення туристичних формальностей та встановлення візового режиму в ряді країн світу. Вплив туристичної політики на спрощення туристичних формальностей. Паспорти та їх види. Правила оформлення паспортів громадянам України для виїзду за кордон. Види та особливості паспортів. Біометричні паспорти. Класифікація віз та встановлення візового (безвізового) режиму в'їзду до країни. Правила в'їзду-виїзду та транзитного проїзду через територію України та іноземних держав. Візові формальності. Оформлення в'їзних віз. Шенгенська угода та шенгенська віза: правила оформлення документів туристів. Ступені захисту марки візи від підробки. Основні реквізити туристичної візи. Правила акредитації туристичної фірми в консульській установі посольства іноземної країни. Правила та порядок оформлення української візи іноземним громадянам. Міжнародна туристична візова політика України. Туристична віза та правила їх оформлення в посольствах різних держав.

Тема 9. Митні, валютні та медико-санітарні туристичні формальності

Митні формальності. Визначення понять «митні формальності», «митний догляд», «митна декларація». Поняття митних формальностей та органи, що забезпечують їх виконання. Задачі Державної митної служби. Правила ввозу в Україну та вивозу з України речей і товарів. Процедура митного догляду та правил оформлення митної декларації. Основні реквізити митної декларації та порядок її заповнення. Валютні формальності. Поняття «валютних формальностей» та «валютного контролю». Валютні цінності. Правила перевезення валюти та інших цінностей через державний кордон України.

Рекомендації СОР щодо валютних формальностей. Медико-санітарні формальності. Медико-санітарні формальності для туристів. Перелік міжнародних документів, що регулюють питання в'їзду-виїзду в екологічно (медично) небезпечні території. Випадки закриття кордону через недопущення розповсюдження епідемії. Епідеміологічно небезпечні території та правила поведінки туристів під час здійснення подорожей. Порядок надання медичної допомоги іноземним туристам на території України. Порядок надання медичної допомоги українським туристам на території іноземних держав. Вимоги щодо приготування їжі та споживання питної води в закордонних країнах. Місцеві туристичні формальності та збори.

Тема 10. Безпека та страхування в туризмі

Нормативно-правове забезпечення безпеки туристичних подорожей. Нормативно-правові акти щодо забезпечення безпеки туристичних подорожей. «Фактори ризику» в туризмі та основні заходи щодо нівелювання їх наслідків. Правила та норми, що регулюють питання безпеки туристичних подорожей в Україні. Перелік нормативно-правових актів, що забезпечують безпеку туристичних подорожей (міжнародних та українських). Правила поведінки туристів. Правила поведінки на транспорті. Основні умови забезпечення безпеки на транспорті. Правила поведінки туристів у разі надзвичайних ситуацій (тероризм, бандитизм та інші кримінальні дії). Правила поведінки туристів у разі виникнення травмонебезпеки, шкідливого впливу довкілля, пожежонебезпеки, випромінювання, підвищеної запиленості і загазованості повітря, впливу хімічних факторів тощо. Правила поведінки туристів у разі специфічних факторів ризику (природні та техногенні катастрофи, поганий стан об'єктів матеріально-технічного забезпечення, недостатня підготовка інструкторського персоналу, недостатня підготовка самих туристів, брак інформації тощо). Обов'язки туристів під час подорожі. Обов'язки туристів щодо дотримання правил поведінки в країні (місці) перебування та формування сприятливого психологічного клімату в групі. Обов'язки рецептивної туристичної фірми щодо надання допомоги в разі настання форс-мажорних обставин. Основні положення міжнародних документів із питань безпеки туристичних подорожей. Особливості страхування в туризмі. Види страхування

в туризмі. Обов'язкові види страхування. Страхіві ризики туристів. Правила і порядок страхування туристів та їх майна та порядок виплати страхових сум. Договір страхування. Страхіві програми. Страховий випадок. Порядок відшкодування страхових сум на медичне лікування. Дії застрахованого в разі настання страхового випадку.

Тема 11. Туристичні документи та правила їх оформлення

Договори на надання туристичних послуг. Основні види туристичних документів. Види договорів у туризмі та порядок їх оформлення. Договір на туристичне обслуговування. Істотні умови договору. Умови зміни чи розірвання договору. Інформаційні, облікові, розрахункові та звітні туристичні документи. Оформлення документів туристичної групи (на виїзд за кордон; туристичної групи, що подорожує в межах України; дитячої туристичної групи). Порядок та послідовність оформлення документів індивідуальних туристів. Перелік питань щодо інформування туристів під час здійснення подорожей за кордон. Туристичний ваучер. Ваучер як основний туристичний документ. Правила оформлення туристичних ваучерів. Порядок заповнення та використання бланка туристичного ваучера.

Тема 12. Бронювання туристичного обслуговування

Особливості бронювання у туризмі. Процес бронювання послуг готельних, транспортних, екскурсійних підприємств. Правила взаємодії туристичної фірми та готельного підприємства. Процеси замовлення послуг підприємств ресторанного господарства та узгодження меню. Каталоги пропозицій туристичних послуг підприємств-партнерів. Оформлення замовлень на комплексне туристичне обслуговування. Оформлення бронювання туристичних послуг та дотримання технології бронювання. Сучасні технології бронювання. Основні види автоматизованих систем бронювання та резервування в туризмі. Навички пошуку й підбору туру та бронювання пакетних турів у режимі online. Порядок бронювання в режимі online. Порядок бронювання туристичних послуг через мережу Інтернет. Підтвердження факту купівлі-продажу та форми оплати замовлених послуг. Своєчасна та несвоєчасна ануляція туристичних послуг. Правила deadline. Компенсація та штрафні санкції в разі несвоєчасної ануляції. Сучасні системи

бронювання туристичних послуг. Бронювання електронних квитків. Online страхування. Електронні засоби платежів.

Тема 13. Організація туристичного обслуговування та претензійна робота в туризмі

Організація туристичного обслуговування, його контроль, облік і розрахунки. Процеси організації, обліку та контролю туристичного обслуговування. Класи обслуговування. Види та форми розрахунків за туробслуговування. Обов'язки представника туристичної фірми за кордоном та його повноваження. Взаємозалік та бартерні відносини в туризмі. Оформлення повернення коштів за невикористане обслуговування. Претензійна робота в туризмі. Основні права та обов'язки туристів. Порядок відшкодування втрат у разі невиконання або неякісного виконання туристичного обслуговування. «Договірна» та «недоговірна» шкода. Порядок компенсації втрат. Досвід інших країн щодо компенсації фізичної, матеріальної та (чи) моральної шкоди.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Балашова Р. І. Організація діяльності туристичного підприємства: навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2017. 183 с.
2. Галасюк С. С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2013. 177 с.
3. Організація туризму: підручник / [Л. М. Алексеєнко, Т. І. Божук, В. Я. Брич [та ін.]. за заг. ред. В. Я. Брича. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 447 с.
4. Тягунова Н. М. Основи організації туристичного бізнесу: кредитно-модульний курс : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 129 с.
5. Устименко Л. М. Основи туризмознавства: практикум. Київ : Ліра-К, 2018. 79 с.

Додаткова:

1. Балашова Р.І. Організація діяльності туристичного

підприємства: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 184 с.

2. Кіптенко В.К. Менеджмент туризму: підручник. К.: Знання, 2010. 502 с.

3. Кифяк В.Ф. Організація туризму: навчальний посібник. Чернівці: Книги – XXI, 2008. 344 с.

4. Любіцева О.О. Методика розробки турів: навчальний посібник. / О. О. Любіцева. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Альтерпрес, 2008. 300 с.

5. Максименко С.В. Туристическая деятельность: международно-правовые аспекты: монография. Одесса: Латстар, 2001. 174 с.

6. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. К. : Знання, 2011. 334 с.

7. Любіцева О.О. Туризмознавство: вступ до фаху: підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 335 с.

8. Мальська, М. П. Організація та планування діяльності туристичних підприємств: теорія та практика: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2017. 246 с.

2.3. МЕНЕДЖМЕНТ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Теоретико-методологічні засади туристичного менеджменту

Сутність понять «управління» та «менеджмент»: спільне та відмінне. Суб'єкти і об'єкти соціального управління. Управління як вид діяльності. Основні погляди науковців відносно трактування поняття «менеджмент».

Основні підходи до визначення поняття «менеджмент». Сутність і зміст процесу управління. Суб'єкт та об'єкт управління, їх характеристика, взаємозв'язок і взаємодія. Взаємозв'язок управлінських зв'язків у системі управління. Схема управлінських зв'язків у системі управління.

Тема 2. Принципи та методи туристичного менеджменту

Типи і види управління. Види управління за критерієм часу. Стратегічний тип керування. Сутність програмного управління. Сутність оперативного

(ситуаційного, диспетчерського) керування.

Сучасні принципи менеджменту та їх характеристика. Основні підходи до класифікації принципів управління. Основні економічні закони, на які спираються принципи управління. Загальні принципи менеджменту.

Особливі (часткові) принципи управління. Принцип системності. Принцип багатофункціональності або єдності цілей. Принцип пропорційності. Принцип плановості. Принцип демократизації управління. Принцип поєднання матеріального і морального стимулювання. Принцип поєднання прав, обов'язків і відповідальності. Принцип економічності й ефективності. Принцип правильного підбору і розміщення кадрів. Принцип єдиноначальності. Принцип ієрархічності і зворотного зв'язку. Принцип стійкості і мобільності системи управління.

Сутність методів менеджменту. Класифікація методів управління за характером дії.

Тема 3. Управлінські рішення в туристичному менеджменті

Суть і види управлінських рішень. Процес розробки і прийняття рішень. Класифікація управлінських рішень.

Основні підходи до прийняття рішень. Централізований підхід на противагу децентралізованому. Груповий підхід на противагу індивідуальному. Система участі на противагу неучасті. Демократичний підхід на противагу дорадчому.

Процес прийняття рішень. Класичний підхід до прийняття управлінського рішення. Кроки процесу прийняття рішень.

Методи прийняття рішень. Метод моделювання. Метод «Дерево рішень». Типи умов при прийнятті рішень. Організація виконання рішень. Методи реалізації рішень.

Тема 4. Планування діяльності організацій туристичної індустрії

Функції менеджменту як вид управлінської діяльності. Функція планування. Функція організації. Функція мотивації. Функція контролю. Функція регулювання. Класифікація функцій менеджменту.

Поняття «планування». Його місце серед функцій управління. Принципи планування. Вплив факторів на розробку ефективних програм і планів. Система

внутрішньо фірмового планування. Концепція управління за цілями.

Стратегія, її елементи та рівні. Вибір стратегії на основі вивчення елементів стратегії. Стратегічне планування. Стадії стратегічного планування. Стратегічне управління.

Методи розробки планів. Планування розвитку підприємств готельно-ресторанного господарства.

Тема 5. Організація як об'єкт управління і функція менеджменту

Сутність організації. Формальні й неформальні організації.

Види організацій. Одноосібне підприємство. Кооперативні підприємства (кооперативи). Господарські товариства. Класифікація організацій за різними ознаками. Характеристики організацій.

Внутрішні складові організації та їх взаємозв'язок. Підходи до структурування внутрішнього середовища організацій. Внутрішнє середовище організації. Модель внутрішнього середовища організації.

Моделі організації як об'єктів управління. Модель механістичної конструкції організації. Модель організації як колективу, що сформований за принципом поділу праці. Модель організації як складної відкритої ієрархічної системи. Модель організації, що реалізує концепцію заінтересованих груп.

Тема 6. Мотиваційна функція менеджменту

Сутність мотивації, сукупність поглядів на її визначення. Роль керівника на підприємстві. Основні визначення поняття мотивації. Розвиток теоретичних поглядів щодо мотивації. Модель мотивування. Мотиваційний процес. Елементи мотиваційного процесу. Потреби: визначення, сутність, характер походження, класифікація. Характер походження потреб.

Мотив, стимул та стимулювання. Прийоми самостимулювання (внутрішнього стимулювання). Види стимулювання.

Методи й інструменти мотивації персоналу. Методи побудування ефективної системи мотивації персоналу в компанії.

Система збалансованих показників. Основні напрямки оцінки ефективності за BSC.

Керування за цілями (Management by Objectives, MBO). Система мотивації на основі KPI. Причини застосування KPI й BSC. Грейдування як

інструмент мотивації персоналу. Цілі грейдуння.

Тема 7. Контроль і координація діяльності організацій туристичної індустрії

Функція контролю в туризмі, його сутність. Основні види контролю в менеджменті. Попередній контроль. Поточний контроль. Заключний контроль. Люди – невід’ємний елемент контролю. Властивості контролю. Сутність функції регулювання. Види регулювання та їх характеристика. Стабілізуюче регулювання. Розпорядницьке регулювання. Дисциплінарне регулювання. Оперативне регулювання. Етапи процесу регулювання.

Тема 8. Особливості формування та розвитку інфраструктури туристичної індустрії

Сучасний стан і особливості формування трудового потенціалу сфери туристичної індустрії. Чинники, які характеризують особисті риси характеру працівника туристичного підприємства. Завданням персоналу туристичного підприємства. Умови ефективної системи обслуговування клієнта.

Особливості підготовки кадрів туристичної індустрії України.

Проблема підготовки кваліфікованих кадрів.

Класифікація ринків туристичної індустрії. Класифікацію підприємств туристичної індустрії. Складові сфери індустрії туризму. Класифікатори ринку туристичної індустрії.

Характеристика діяльності окремих типів підприємств туристичної індустрії. Типи комерційних туристичних підприємств. Туристичні оператори. Туристичні агентства. Заклади готельного типу (готельне господарство). Заклади харчування (ресторанне господарство). Організатори перевезень (пасажирський транспорт).

Розвиток нових організаційних форм ринку туристичної індустрії в умовах інтеграційних перетворень.

Тема 9. Управління збутом туристського продукту

Основні форми роботи туристських підприємств з організації збуту туристського продукту. Фактори, що впливають на формування ефективної політики збуту. Процес організації системи збуту туристського підприємства. Етапи процесу організації системи збуту туристського підприємства. Роль

посередницьких осіб в туризмі.

Прямі і непрямі канали збуту. Турагенти. Туроператори. Структура ринку організованого туризму.

Характеристика основних форм продажу туристського продукту. Контрагентська мережа. Особливості управління збутом туристського продукту. Етапи формування основної моделі управління збутом. Сітьова модель процесу збуту.

Тема 10. Управління персоналом підприємств туристичної індустрії

Роль людського фактора в управлінні туристським підприємством.

Критерії добору працівників підприємств туріндустрії. Формулювання критеріїв добору персоналу. Загальні вимоги до обслуговуючого персоналу. Критерії добору управлінського персоналу.

Ефективна кадрова політика: принципи побудування, цілі та завдання.

Основні цілі управління персоналом. Принципи управління персоналом.

Система управління трудовими ресурсами. Управління плануванням, найманням та звільненням персоналу. Процес планування потреби в персоналі. Переваги та недоліки використання внутрішніх та зовнішніх джерел у підборі персоналу тур підприємств.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Андренко І. Б., Кравець О. М., Писаревський І. М. Менеджмент туризму : навч. посіб. Х. : ХНУМГ, 2014. 402 с.
2. Гаврилов В. П. Інформаційні системи і технології в туризмі : навч. посіб. Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 168 с.
3. Галасюк С. С., Нейздомінов С. Г. Організація готельного господарства : навч.-практ. посіб. К. : ФОП Гуляєва В.М., 2019. 204 с.
4. Галасюк С. С., Нейздомінов С. Г. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2013. 178 с.
5. Галасюк С. С. Стандартизація, сертифікація туристичних послуг та ліцензування туристичної діяльності : навч. посіб. Одеса : Астропринт, 2011.

234 с.

6. Голод А., Феленчак Ю. Страхування в туристичній діяльності : навч. посіб. : у 2 ч. Львів : ЛДУФК, 2016. 156 с.
7. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці : Книги-XXI, 2003. 300 с.
8. Король О. Д., Крачило М. П. Менеджмент туризму : навч. посіб. К. : Знання, 2009. 248 с.

Додаткова:

1. Управління якістю в туризмі : конспект лекцій / З. Р. Шайхлісламов Х. : ХТЕІ, 2016. 206 с.
2. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР. URL : http://kodeksy.com.ua/pro_turizm/statja6.htm
3. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика. URL : https://pidruchniki.com/12301002/turizm/efektivnist_investitsiynih_proektiv_turizmi.
4. Савоста О. Стратегія розвитку курортів України: доцільність та актуальність. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/savosta.htm.

1.4. БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Основні поняття, цілі та завдання бізнес-планування

Поняття бізнесу, плану, бізнес-планування. Мета розроблення бізнес-плану підприємства, його цілі і завдання. Зовнішня та внутрішня функції розробки бізнес-плану. Джерела інформації для розробки бізнес-плану підприємства.

Головні принципи бізнес-планування, їх характеристика. Основної стадії розробки бізнес-плану. Методологія та організація планування. Стратегічне планування та бізнес-план.

Тема 2. Загальна характеристика підприємства (резюме)

Основні характеристики підприємства, котрі слід вказати в резюме бізнес-

плану. Види конкуренції. Джерела, що використовуються для дослідження ринку обраної галузі виробництва. Сегментація ринку та за якими ознаками вона здійснюється. Суть поняття та необхідність обґрунтування етапів життєвого циклу продукції (послуги) підприємства.

Аналіз потреб споживачів. Вплив чинників на споживання продукції (послуг) підприємства. Місткість ринку та поділ його за ступенем насиченості. Методи планування та прогнозування. Інформаційне забезпечення планування. Планові показники, норми та нормативи. Поняття бізнес-ідеї. Джерела та методи вироблення бізнес-ідей. Зміст бізнес-ідеї та способи її подання. Презентація бізнес-ідеї.

Тема 3. Характеристика товарів (послуг)

Етапи планування економічної діяльності підприємства. Показники планування економічної діяльності. Бізнес-план економічного проекту.

Особливості формування прибутку при економічній діяльності. Структура витрат при економічній діяльності. Планові та незаплановані витрати. Стадії життєвого циклу інвестиційного проекту. Життєздатність проекту. Етапи інвестиційного бізнес-планування. Етапи розробки бізнес-плану. Структура різних бізнес-планів. Меморандум конфіденційності та бізнес-пропозиція (анотація). Оформлення бізнес-плану.

Тема 4. Ринок збуту товарів (послуг)

Опис ринку збуту товарів (послуг). Розробка заходів з утримання цієї ніші ринкового простору.

Цінова еластичність попиту та пропозиції, еластичність попиту за доходом. Нецінові фактори впливу на попит і пропозицію.

Тема 5. Конкуренція на ринках збуту

Розвиток конкурентних відносин в Україні. Зовнішні можливості та загрози у діяльності підприємства. Формування конкурентних переваг певного підприємства. Зовнішні та внутрішні факторами конкурентоспроможності. Поняття конкурентної позиції підприємства. Аналіз конкурентних позицій підприємств. 3.

Життєвий цикл конкурентної переваги. Етапи формування конкурентних переваг підприємств. Види конкурентних переваг. Формування конкурентних

переваг об'єктів на підставі їхньої ексклюзивної цінності. Показники розміру конкурентних переваг.

Загальна схема оцінки конкурентоспроможності підприємства і його продукції. Система методів оцінки конкурентоспроможності підприємств. Матриця формування конкурентної карти ринку.

Сутність конкурентної стратегії підприємства, її місце у стратегічному наборі підприємства. Складові системи конкурентних стратегій підприємства. Особливості проектування конкурентної стратегії підприємства залежно від ринкової ситуації, конкурентного середовища, розміру підприємства та сфери його діяльності.

Складові успіху провідних компаній галузі. Орієнтація на провідних конкурентів ринку. Концепції «ощадливе виробництво», «гемба», «кайдзен» – шлях до розвитку конкурентних переваг підприємства.

Тема 6. План маркетингу

Суть та складові комплексу маркетингу. Типи Канали збуту та їх типи. Чинники впливу на вибір каналів збуту продукції та послуг фірми. Сегментація ринку та основні її ознаки.

Методи ціноутворення. Поняття плану збуту та бюджету маркетингу. Мета та послідовність опрацювання маркетингового плану. Сутність поняття

«маркетингова стратегія» та її видів. роль рекламної компанії при реалізації бізнес-плану. Прогнозування обсягів продажу продукції (надання послуг). Підходи до визначення бюджету витрат на маркетинг і складання таблиці бюджету витрат на рекламу. Концепції для виявлення стратегії маркетингу. Розподіл бюджету витрат на маркетинг.

Тема 7. План виробництва

Схема виробничих потоків. Способи контролю якості продукції. Етапи планування виробничої програми.

Тема 8. Організаційний план

Планування організаційної структури підприємства. Планування потреби в персоналі. Методи та форми стимулювання й відповідальності кадрів. Організація руху виробничого процесу. Прийняття організаційного рішення в умовах невизначеності. Дерево рішень.

Основні цілі, завдання та структура організаційного плану. Вибір організаційно-правової форми господарювання та змістовна характеристика організаційного плану. Вибір організаційної структури та визначення потреби в персоналі. Організаційна схема управління та кадрова політика. Календарний план-графік реалізації підприємницького проекту.

Тема 9. Ризики в діяльності підприємства

Основні фактори ризику. Страхування як спосіб мінімізації ризиків. Використання теорії ймовірностей для прийняття рішень з мінімізації ризиків. Взаємозв'язок між рівнем ризику інвестицій і необхідною нормою прибутку.

Сутність і класифікація підприємницького ризику. Управління ризиками. Структура та цілі розроблення розділу «Оцінка ризиків». Причини виникнення та чинники впливу на динаміку ризиків. Моделювання ризиків. Методика оцінки впливу ризиків і напрями їхньої мінімізації.

Тема 10. Фінансовий план

Фінансовий план.⁴³ Структура фінансового плану. Прогноз обсягів реалізації. План надходжень і виплат. План доходів і витрат. Зведений баланс активів і пасивів підприємства. Особливості розроблення фінансового плану порівняно з іншими розділами бізнес-плану. Розділ бізнес-плану «Фінансовий план» і принципи його складання. Етапи фінансового плану. План руху грошових коштів.

План прибутків і збитків. Балансовий план. Основні показники розділу бізнес-плану «Фінансовий план». Економічна та фінансова оцінка ефективності діяльності підприємства (проекту). Основні показники критичного обсягу виробництва. Порядок побудови графіку беззбитковості.

Тема 11. Реалізація бізнес-плану та контроль за його виконанням

Процес дослідження фінансових коштів. Внутрішні та зовнішні джерела фінансування.

Процес перетворення грошового (авансованого) капіталу в продуктивний капітал. Процес виробництва товарів (послуг). Процес реалізації готових товарів (послуг). Процес розподілу виручки. Методи проведення контролю заходів.

Процедура оформлення бізнес-плану. Цілі, завдання та організація

проведення презентації бізнес-плану. Структура презентації бізнес-плану. Наочні матеріали та їх використання в презентації бізнес-плану. Експертиза бізнес-плану.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Бескровна Л.О. Бізнес-планування підприємства: навч. посіб. Одеса.: ОНАЗ, 2012. 124 с.
2. Должанський І.З. Бізнес-план: технологія розробки: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2019. 384 с.
3. Бізнес-планування : навч. посіб. / Т.Г. Васильців, Я.Д. Качмарик, В.І. Блонська, Р.Л. Лупак. К. : Знання, 2013. 207 с.
4. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування: навч. посібник. Вид. 2-ге, доп. / С.Ф. Покропивний, С.М. Соболев, Г.О. Швиданенко, О.Г. Дерев'янку. К.: КНЕУ, 2002. 379 с.
5. Бізнес-планування підприємницької діяльності : навч. посіб. / З. С. Варналій, Т. Г. Васильців, Р. Л. Лупак, Р. Р. Білик. Чернівці: Технодрук, 2019. 264 с
6. Варналій З.С. Бізнес-планування підприємницької діяльності : навч. посіб. / З. С. Варналій, Т. Г. Васильців, Р. Л. Лупак, Р. Р. Білик. Чернівці: Технодрук, 2019. 264 с.

Додаткова:

1. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. Львів : Арал, 2008. 386 с.
2. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. / І. З. Должанський, Т. О. Загорна. К. : ЦНЛ, 2006. 384 с.
3. Економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності торговельного підприємства: моногр. / Я. Д. Качмарик, П. О. Куцик, Р. Л. Лупак, І. Я. Качмарик. Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2012. 208с.
4. Кошелупов І. Ф. Управління конкурентоспроможністю

підприємства: моногр. / І. Ф. Кошелупов. Одеса : ОДЕУ, 2009. 152 с.

5. Лупак Р. Л. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. / Р. Л. Лупак, Т. Г. Васильців. Львів : в-во ЛКА, 2016. 486 с.